

Sborník z 2. semináře
ZKOUMÁNÍ VÝROBNÍCH OBJEKTŮ A TECHNOLOGIÍ
ARCHEOLOGICKÝMI METODAMI
11. prosince 1979, Technické muzeum v Brně

Robert S n á š i l , Slovácké muzeum Uherské Hradiště

Hrnčířská pec z trhové vsi Veligradu

V roce 1976, od dubna do listopadu, probíhal v Uherském Hradišti-Starém Městě v poloze "Na kostelíku" záchranný archeologický výzkum, vyvolaný plánovanou výstavbou bytových jednotek. Slováckým muzeem bylo prozkoumáno na ploše 3.000 m² 54 sídlištních objektů ze 13. až 1. poloviny 15. století (Tab. I/1). Komunita žijící ve zkoumané části středověkého sídliště náležela pod přímou pravomoc původem pozdně románského kostela sv. Víta, podléhajícího stejně jako celé sídliště správě velehradského kláštera. Přitom nejstarší středověký horizont z konce 12. až 6. dekeníí 13. století byl součástí trhové vesnice Veligradu, klášterního majetku.

Zkoumaná část trhové vsi je charakterizovaná v tomto prostoru sídlištními, sídelními, zemědělskými a výrobními objekty. V podstatě byla prokázána intenzivní řemeslnická činnost, vázaná nejspíše přímo na služby ke kostelu sv. Víta ¹⁾.

Popis objektu č. 11 (zbytek hrnčířské pece)

Po mechanizovaném skrytí 20 cm silné hnědožluté hlinité povodňové vrstvy využívané jako vrstvy orniční, a 30 cm silné černé hlinité kulturní vrstvy jejíž svrchní část na rozmezí s povodňovými hlinami je datována nálezem denáru z roku 1532 (Uhry, Ferdinand I., Kremnice)²⁾, vyrýsoval se na povrchu podložních žlutých písků půdorys objektu, orientovaný delší osou sz-jv (azimut 110° - 290°) (Tab. I/2). Půdorys byl na jv straně vymezen útvarem v podobě neuzavřeného nepravidelnějšího lichoběžníku, ohraničeného třemi různě zbarvenými pruhy (prostor č. 1). Na neuzavřenou

nejužší část lichoběžníku navazoval na sz straně zúženou šíjí obdélníkovitý útvar se zaoblenými rohy (prostor č. 2).

Výplň byla vybírána v řezu v podélné ose objektu, při rozlišování nálezů z obou prostorů. Po zakreslení profilu byla vybrána i zbývající polovina výplně. Poté byl proveden podélný a příčný řez prostorem č. 1 (Tab. I/3).

Prostor č. 1 byl vyplněn především velikým množstvím kusů spáleného dřeva, pocházejícího ze štípaných polen, méně z prutů o průměru 3-5 cm. Součástí byl světlešedý popel, vyskytující se především nade dnem. Ojediněle byly zjištěny zvířecí kosti. V horní části výplně byly nalezeny zlomky červeně propálené mazanice a šedě propálených, velmi tvrdých hrudkovitých úlomků s otisky plochých dřev, hrubě vyhlazeným povrchem, nebo se zbytky kruhových otvorů. Zajímavá je okolnost, že tu nebyly nalazeny žádné zlomky keramiky.

Keramika se vyskytovala výhradně v prostoru č. 2, kde tvořila hlavní složku výplně. Obsahovala 681 ks střepů. Rovněž i další složky se lišily od výplně prostoru č. 1. Kromě střepů tu bylo převažující procento kostí, kterých se našlo celkem 188. Pochází odtud 7 zlomků železných předmětů, zlomek svoru a vápence. Tento obsah byl prosypán černou hlinitopopelovitou směsí s malým procentem drobných uhlíků.

Po odstranění výplně a ukončení preparace bylo zřejmé, že objekt prezentuje zahloubenou část zbytku hrnčířské pece, který sestává z topné komory (prostor č. 1), čelušně a předpecní jámy (prostor č. 2). Všechny tyto části byly zahloubeny do podložních písků (Obr. I.)

Po preparaci má předpecní jáma obdélníkovitý až oválný půdorys, deformovaný po obvodu v době zániku pece. Původní tvar byl přesně obdélný, se stupňovitě uspořádaným obvodem svislých stěn. Délka jeho dna po čelušně činila 90 cm, šířka 50-55 cm. Dno, zahloubené 38 cm od podloží, s mírným sklonem k čelušni, je v příčném řezu mírně mísovité, nepropálené.

Na předpecní jámu je v podélné ose napojena čelušní širokou rovněž 50-55 cm topná komora, jejíž stěna, podobně jako u předpecí, byla na jz straně, při čelušni, rovněž již v době zániku pece, narušena. Stopa původního půdorysu se tu však uchovala na dně ko-

mory . Půdorys byl tedy pravidelně lichoběžníkový, se základnou na vzdálené, jv.straně. Vnitřní délka komory je totožná s maximální šířkou při jv straně a činí 90 cm. Dno, zahloubené v nejnižším bodě 38 cm do podloží, je v příčném řezu mírně mísovité, v podélném stoupá stále ve větším uhlu od čelušně k zadní stěně. Vnější plášť stěn tvoří po obvodu žlutý jíl v síle 10 cm, který směrem dovnitř přechází v růžovou a červenou barvu; je propálen v síle 7 cm. Vnitřní vrstvu, kryjící zadní stěnu, část boků a zadní část dna, tvoří šedě propálený tvrdý písčitojílovitý výmaz, silný 7 cm. Pod ním a dále až k čelušni je písčité dno propáleno červeně v síle 1 - 2 cm. Intenzity propálení ubývá směrem k čelušni.

Z vypalovací komory se v půdorysu nezachovaly žádné stopy. Z konstrukce se uchovaly hrudkovité zlomky z materiálu totožného s výmazem. S roštem souvisí zlomky s výraznými zbytky kruhových průduchů, jejichž průměr je rekonstruovatelný na 3 cm. (Tab.II/1-2). Sílu roštu stanovit nelze, přesahovala však určitě 6 cm (největší zachovalá síla). Podle plochých otisků byl rošt budován na dřevěnou, patrně deštěnou podložku. Při stěnách zahloubené části topné komory jeho stopy zachyceny nebyly, znamená to, že byl situován výše, nejspíše v úrovni tehdejšího terénu. S výmazem vypalovací komory souvisí zlomky na jedné straně hrubě vyhlazené, žárem popukané (Tab. II/3). Dokladem způsobu stavby pláště vypalovací komory jsou zlomky mazanice s otisky prutů o průměru 1,8 cm (Tab. II/4-5) a s výčnělky natláčené hlinité hmoty mezi desky dřevěné kostry (Tab. II/6). Dva, na vnější straně zaoblené a konicky tvarované zlomky mohou pocházet z kruhové konické cihly, sloužící k uzavření sopouchu (Tab. II/7).

Pokus o rekonstrukci pece

Konstrukčně nejméně náročné bylo vybudování obdélníkové předpecní jámy. Obvodový stupeň při stěnách dovoluje vyslovit názor, že stěny byly zpevněny podélně kladenou výdřevou. Předpecí sloužilo při pálce jako zásobárna palivového dříví, respektive jako manipulační prostor, odkud se vkládalo palivo do topné komory, a po ukončení pálky jako výmetiště zbytků topiva a popele.

Budování topné komory bylo již složitější. Stěny vykopané jámy byly od okolního písčitého a vodu snadno propouštějícího podloží izolovány 17 cm silnou vrstvou jílu, především v nejexponova-

nějších částech při zadní stěně a přilehlých bočních obloucích. Takovéto izolační opatření není v objektech na lokalitách v prostoru váťých písků nikterak mimořádné ³⁾. Po vypálení jílu i kopule pece při jejím vysoušení, byla tato část včetně přilehlé plochy dna vymazána speciálně upravenou hmotou, jakýmsi šamotem, zabraňujícím odvod vysokých teplot do okolních podložních vrstev a udržující po dlouhou dobu vysoký žár. Význam výmazu tedy spočíval především v koncentraci tepelných hodnot za použití i méně výhřevného paliva. Výmaz zároveň zabraňoval porušování dna při zasouvání dříví do zadní části komory. S palivem souvisí i rozšiřující se půdorys topné části: štěpy sem byly vkládány směrem od užší čelušně vějířovitě; největší plocha hořícího paliva tak zabírala zadní část, kde bylo dosahováno, jak bylo řečeno, nejvyšších tepelných hodnot. Zúžení čelušně stejně jako orientace ve směru převládajících větrů souvisí opět s tahovým režimem. Již z těchto údajů je zřejmé, že pec byla vybudována odborně, specialisty. Podporou tohoto tvrzení jsou i zjištěné rozměry, dovolující vyslovit názor, že objekt byl budován na základě pevné míry: délka předpecí je totožná s délkou topné komory. Délka komory je totožná s její maximální šířkou a délkou bočních stran (90 cm). Shoda je i v šířce dna předpecí a šířce čelušně. Z daných měr obou odkrytých částí pece zároveň plyne, že jako paliva nemohlo být použito delších štíp a prutů nežli 90 cm, alespoň ne při redukčním pálení. Dosud se zdá, a to nikoliv jen na tomto objektu, že míry vycházely ze středověkého lokte ⁴⁾.

Rošt, oddělující topnou komoru od vypalovací komory, a sloužící zároveň pro uložení spodní vrstvy nádob, byl vybudován z provozních důvodů (vkládka) nejspíše v úrovni tehdejšího terénu. Jestliže kulturní vrstva 13. až třetiny 16. století je mocná 30 cm, potom mocnost vrstvy ze 13. století, kdy tu existovalo intenzivní osídlení, lze odhadnout asi na polovinu, tedy 15 cm. Z toho vyplývá, že topná komora byla ode dna spodní části roštu vysoká asi 55 cm, což odpovídá zjištěné šířce čelušně. Za logického předpokladu, že horní část čelušně nepřesahovala výškově úroveň roštu, potom by měl tento otvor ode dna světlost rovnající se rovněž 55 cm. Podle mírné sbíhavosti stěn v prostoru čelušně se zdá, že její horní část byla obloukovitě klenutá. Naopak podle mírně rozbíhavých stěn topné komory je zřejmé, že horní

plocha roštu byla o něco větší nežli plocha vypalovací komory zachycené v úrovni podloží, o oněch 15 cm níže, nežli byla její původní úroveň. Plochu roštu můžeme tedy odhadnout na 1 m².

Zatímco předpecí, čelušen a topná komora byla zapuštěna do terénu, vypalovací komora byla nadzemní. Na základě zlomků maza-nice a výmazu je pravděpodobné, že plášť byl budován na dřevě-nou nebo proutěnou košatinovou kostru, nabíjenou technikou. Použití dřevěné kostry indikují otisky prken (Tab. II/8) a pro-máčknutá hlína mezi škvírami desek, vnitřní proutěnou armaturu opět otisky prutů. Plášť vypalovací komory navazoval ve spodní nadzemní části na obvodové steny topné komory a měl tedy patrně obdobný, lichoběžníkový půdorys (pokud nedochovala horní část topné komory nepřecházela do kruhového půdorysu), který přechá-zel ve vyšších částech pozvolna v kruhový půdorys. Na základě etnografických analogií by byl maximální průměr umístěn asi v první třetině výšky, odtud by se zvolna zužoval až po "klobouk", kopuli. Z uvedeného vyplývá, že ve vertikálním řezu by měla mít vypalovací komora v podstatě vejčitý tvar, postavený na širší základnu. Platí-li délkový modul, potom by bylo možné odhadnout vnitřní výšku vypalovacího prostoru od roštu po klobouk, a to i vzhledem k výšce hrnčíře-skladače, na dvojnásobek, na 180-200 cm. Přitom by se výška vypalovací komory rovnala délce předpecí + topné komory.

S uvažovanou výškou souvisí i způsob vkládky. V případě pe-cí s roštem je značně nepravděpodobné, že by hrnčíř skládal ná-doby z vnitřku vypalovací komory, přičemž by se sám pohyboval po roštu. Ten by se patrně pod bodovým zatížením, přes sílu vět-ší nežli 6 cm, prolomil. Navíc by uvažovaný prostor byl nedosta-tečný pro pohyb skladače a umisťování vlastní vkládky. Je tedy zřejmé, že vkládka musela probíhat z vnější strany, vně komory, šejdlem, bez toho, aby skladač byl přímo ve vypalovací komoře pece. Vzhledem ke zjištěným i uvažovaným délkovým a výškovým roz-měrům, předpokládám dvě šejdla umístěná proti sobě a situovaná v 90° po obou stranách čelušně, tedy na sv a jz straně. Z těchto míst mohl skladač obsáhnout paží, prodlouženou případně vykloně-ním trupu dovnitř komory, celou horizontální plochu vypalovací komory. Aby byl vykryt i vertikální rozměr, potom musela být šejdla proříznuta v plášti tak, aby odtud bylo dosaženo jak

prostoru těsně nad roštem, případně nad "kabáty", tak prostor pod kloboukem při dokládání, při "úkolku". Tomuto způsobu vkládky nejlépe vyhovoval právě onen výše popsáný profil pláště vypalovací komory, vytvářející vejčitý tvar. Šejdla byla umístěna nejspíše v největším průměru pláště, spodní částí tedy 60-70 cm nad úrovní terénu. Šejdla by měla mít minimálně šířku, kterou by prošla horní část těla skladače a výšku, která by dovolila doložení vkládky. Z vnější strany šejdel je nutné potom předpokládat existenci "petýlek" - stupňů, na nichž při vkládce skladač stál. Před pálením se šejdla uzavírala a škvírami v horních částech pozoroval hrnčíř průběh pálky⁵⁾.

Dalším nezbytným otvorem pro provoz pece byl sopouch, podmiňující spolu s čelušní dobrý tahový režim a tedy do jisté míry i kvalitu pálky. Negativní stopou po sopouchu může být zbytek uvažované konické šedě propálené písčitojílovité cihly. Na základě nejintenzivnějšího propálení v zadní části topné komory je zřejmé, že hlavní kmen plamenů a nejvyšší tepelná intenzita vycházela do vypalovací komory odtud. Aby proud plamenů a žhavých plynů vykryl celý vypalovací prostor, potom musel být sopouch proražen na opačné straně, tedy v plášti klobouku vypalovací komory nad čelušní (Obr. II).

Keramika z předpecní jámy

Dalším potvrzením faktu, že v případě objektu č. 11 se vskutku jedná o zbytek hrnčířské pece, je nálezový soubor 681 keramických střepů získaných z předpecní jámy. Mezi zlomky se vyskytla i torza deformovaných nádob (Tab. III) a 6 identických⁶⁾ tzv. hrnčířských značek na vnějších stranách den. Ze střepů bylo slepeno 315 zlomků, tedy téměř polovina z celkového počtu. 366 slepených i neslepených částí nádob potom představuje 100 %. Z toho 347 kusů náleží bezuchým hrncům, 3 střepy pocházejí z okraje jednoho talíře a 16 zlomků je příměsí středohradištní keramiky ze spodní části kulturní vrstvy. Do výplně předpecí se dostaly při destruování horních obvodových částí jeho hlinitých stěn.

V souboru naprosto převládají bezuché hrnce, všechny soudkovitého tvaru, s vysokým, poněkud šikmo vně vytaženým okrajem v podobě okružní (Tab. IV). Početní pořadí výskytu částí hrnců:

1) výduti	219 ks
2) okraje	56 ks
3) dna	47 ks
4) podhrdlí	19 ks
5) celý profil	3 ks
6) horní polovina	2 ks

Z předběžných protočtů a vzájemných srovnání vyplývá, že soubor hrnců a jejich částí pochází ze 35 až 36 jedinců. Zároveň byla u nich v rámci objektu č. 11 zjištěna zákonitost v proporcích vyjádřitelná následujícími vzorci:

$$v = 2d \qquad o = \frac{v + d}{2} \qquad d = \frac{v}{2}$$

Přitom v = výška, o = vnější průměr okraje, d = vnější průměr dna
Je-li znám jeden údaj, můžeme vypočítat i zbývající dva:

$$\text{výpočet z okraje: } d = \frac{o \times 2}{3} \quad ; \quad v = 2d$$

$$\text{výpočet ze dna: } v = 2d \quad ; \quad o = \frac{v + 2d}{2}$$

$$\text{výpočet z výšky: } d = \frac{v}{2} \quad ; \quad o = \frac{v + d}{2}$$

Z uvažovaných 35 až 36 hrnců byly všechny okraje na vnější straně zdobené, především obvodovými brázdami (Tab. III/2-3; Tab. IV/1,3,5-6; Tab. V/1-3). Pouze u 7 okrajů se vyskytuje brázděná vlnice (jednoduchá (Tab. IV/2; Tab. V/4), jednoduchá pod jednou obvodovou brázdou (Tab. V/5), jednoduchá mezi dvěma obvodovými brázdami (Tab. III/1; Tab. V/6), a vlnice mnohonásobná (Tab. V/7). Rovněž u většiny podhrdlí převažuje motiv obvodového brázdění, případně šroubovice (Tab. III/2; Tab. IV; Tab. V/4-5). Daleko méně se vyskytují jiné prvky. Je to řada vlevo skloněných kapkovitých vrypů (Tab. V/1-2), pod níž je umístěna trojnásobná brázda (Tab. III/3), tentýž motiv s vložením trojnásobné brázděné vlnice mezi vrypy a brázdy a konečně trojnásobná brázděná vlnice pod níž je umístěna trojnásobná obvodová brázda (Tab. V/7). Výduti jsou zdobeny šroubovicemi a pouze 3x obvodovou plastickou lištou (Tab. V/2), v níž je brázděná vlnice (Tab. V/8). Výzdoba pokrývala nejméně 2/3 těla nádoby, někdy dosahovala až těsně nade dno (Tab. IV).

Z předběžného vyhodnocení výzdoby plyne, že starší, mladohradištní motivy jsou zcela na ústupu, doznívají. Naprosto převládá obvodové brázdění či šroubovice bez jakékoliv kombinace s jinými výzdobnými prvky.

Hrnce byly zhotoveny z hlinitopísčitého materiálu středně zrnitého, nálepem z válků. Samostatně byla tvárněna dna, těla a okraje s hrdlem a podhrdlím. Tyto tři samostatné části byly sesazovány a celek obtáčen. Z této technologie plyne, že oněch 6 identických značek (Tab. VI) mělo jiný nežli technický význam⁷⁾.

Zajímavý je z tohoto hlediska poměr hrnců se značkami k hrncům beze značek. Jestliže na 30 nádob beze značek připadá 6 nádob se značkami, potom je možné, že značky tu měly početní význam, kdy skupina 5 hrnců beze značek byla registrována šestým hrncem se značkou. Poměr by byl tedy 5:1. V souvislosti s uvedeným poměrem je zajímavý fakt, že hrnčíři vyrábějící tzv. lidovou redukční keramiku na Slovácku, počítali hrnce ještě donedávna na skupiny po 5 kusech⁸⁾. Výše uvedený vztah by existoval za předpokladu, že keramický obsah předpecí je částí jediné pálky. Neméně zajímavé je i zjištění, že další, sedmá značka na dně slepeného hrnce byla před pálkou záměrně ~~střena~~ (Tab. IV/2,4). Na zbývajících dnech nic takového nepozorujeme. Jestliže by platil uvedený předpoklad, znamenalo by to, že skupina dalších pěti hrnců, která by doplnila počet vkladky na 35 + 7, tedy asi na 42 hrnců, by se již do vypalovací komory nevešla. Hrnec, původně se značkou, doplňoval pouze některou skupinu po pěti kusech. Vypalovány byly tedy asi skupiny 5 + 1, skupin na jednu pátku bylo 6, přičemž hrnců beze značek bylo 30 (půl kopy), se značkami 6 (půl tuctu). Po dokončení výpočtů objemu hrnců podle výše uvedených vzorců, bude možné dost spolehlivě odhadnout i kubaturu vypalovací komory a overit tak správnost její rekonstrukce.

Ze souboru keramických nálezů lze odvodit i pravděpodobný způsob uložení vkladky. Na některých okrajích, zvláště těch, které jsou zcela nebo částečně deformované, jsou výrazné stopy otisků okrajů jiných hrnců (Tab. III/1; Tab. IV/2). Podle toho by byly řady skládány střídavě v systému okraj na okraj, dno na dno. Přímo na roštu spočíval snad podklad vkladky sestávající ze starých vyřazených hrnců, kterým se dodnes na Slovácku říká "kabáty".

Barva vnějšího i vnitřního povrchu je ve většina případů světlých odstínů, od světlehnědé přes okrovou až béžovou a žlutou. Barevná škála by svědčila spíše o oxydačním pálení, kdy před pálkou byla uzavřena pouze šejdla. V peci bylo možné pálit i redukčně, po uzavření všech otvorů, tj. šejdel, čelušně a soppouchu. Podle obsahu topné komory, dosahující maximálně o něco více než $0,5 \text{ m}^3$ a s maximálním obsahem paliva pod $0,5 \text{ m}^3$ (škvíry a mezery) se zdá, že redukce bylo užíváno spíše výjimečně nežli pravidelně. Lomy na keramice jsou více méně jednobarevné a totožné s barevnými odstíny povrchu. Pálka tedy probíhala za poměrně vysokých teplot, které lze zatím odhadnout na 850°C a více. Konkrétnější údaje budou získány až po zkouškách s keramikou. Dosud také není provedena determinace zbytků paliva.

Datování

Oporou časového zařazení funkčního zániku pece je jednak samotný keramický nálezový soubor, jednak regionální historické souvislosti.

Keramika s vyšším až vysokým, svisle či poněkud šikmo vně vytaženým okrajem se na Uherskohradištsku vyskytuje vedle dalších profilací od poloviny 12. století a doznívá koncem 1. poloviny 14. století. Maximální výskyt nejvyspělejších okrajů s tzv. okružím náleží 2. polovině 13. až počátku 14. století. Jejich nástup je bezpečně zachycen v zánikovém horizontu nejmladší fáze zaniklých Záblacan (nejpozději r. 1250, dáno historicky). V průběhu podstatné části 1. poloviny 13. století se tu tyto nejvyspělejší okraje ještě nevyskytují. Soudkovitý hrnec z výplně obranného příkopu je datován mezi léta 1238 - 1250⁹⁾. Rovněž ze Zlechova je znám nález soudkovitého hrnce, tentokrát s obsahem pokladu mincí z 2. poloviny 13. století¹⁰⁾. Jeho okrajová profilace je totožná s nejmladšími záblacanskými keramickými nálezy, typologicky se tedy zlechovský hrnec hlásí k polovině 13. století. Tomuto časovému zařazení odpovídají i nejnovější nálezy z doby založení Uherského Hradiště. V nejstarší vrstvě související s městskou lokací nacházíme ojediněle ve vrstvě i sídelních objektech vedle množství zlomků zásobnic právě ony vyvinuté okraje s vysokým okružím. Na základě alespoň těchto tří, geograficky i prostředím však blízkých analogií, historicky a numismaticky dobře

datovaných mohli bychom potom vyspělou keramiku z objektu č. 11 zařadit do rozmezí 2. poloviny 13. století nebo spíše do jeho třetí čtvrtiny. Rovněž výzdoba hrnců, kde starší prvky jsou již silně na ustupu, odpovídá zhruba tomuto časovému zařazení. Zároveň se nevyskytl ani jediný tvar, který by bylo možné ztotožnit s keramikou kolonizačního období, která se jinak na lokalitě vyskytuje přibližně od počátku poslední čtvrtiny 13. století. Na základě samotné keramiky tedy datuji zánik hrnčířské pece mezi léta 1250 - 1275.

Kromě uvedených analogií je možné keramiku z objektu č. 11 datovat rámcově i prostřednictvím samotných zmíněných identických značek. Jejich podoba je totiž podle všech známek stylizací časně gotického unciálního, respektive minuskulního písmene "h" (Obr. III), jehož jedno z nejstarších zobrazení z roku 1234 uvádí např. K. Beránek¹¹⁾.

Podle listiny Přemysla Otakara II. z roku 1257 mělo být nové město (dnešní Uherské Hradiště) založena na ostrove v řece Moravě kromě jiného tak, že je měli osadit jednak poddaní z královské trhové vsi Kunovic, jednak poddaní velehradského kláštera z trhové vsi Veligradu. Přitom trhy v obou sídlištích měly být zrušeny a přeneseny do nového města¹²⁾. Tehdy došlo nesporně ke značnému vylidnění obou celků, avšak jak dokládá další vývoj, nezanikly. Odůvodněně lze předpokládat, že přesídlenci byli především řemeslníci-specialisté. O způsobu jejich přesídlení se z písemných pramenů nedovídáme nic konkrétního. Zato archeologické prameny naznačují, že poddaní příliš dobrovolně svá obydlí a dílny neopouštěli. Tehdy byla zrušena a přestala pracovat celá rozsáhlá vápenická kolonie¹³⁾, zasypán byl vnitřní obranný příkop¹⁴⁾ atd. Patrně záměrnou likvidací větší části výrobních zařízení a obydlí bylo obyvatelstvo přinuceno k odchodu do nového města, nazvaného roku 1258 Nový Valigrad¹⁵⁾.

Obdobným způsobem, patrně záměrným stržením, zanikla asi i hrnčířská pec. Násilnému zániku by odpovídala právě ona skladba výplně jejího zbytku: spálené palivo nebylo z topné komory vyhrabáno. Nezbytným předpokladem pro úspěšné ukončení pálky, alespoň pokud jde o redukci, je totiž okamžité "odhrabání", tj. odstranění zbytků dosud žhavého topiva. Jinak by byla pálka zkažena¹⁶⁾. Rovněž jednotný keramický obsah napovídá, že poslední

pálka, přestože obsahovala původně celé, neporušené a dobře vypálené soudkovité hrnce, byla nejspíše z převážné míry rozmetána do okolí pece, přičemž převážná část rozbitých hrnců byla nahrnuta do předpecí. Jestliže vývody vyslovené na základě širších historických i archeologických indicií platí, a jestliže přesídlení podstatné části obyvatel klášterní vsi Veligradu proběhlo etapovitě, ale v poměrně krátké době (viz název Nový Veligrad z roku 1258, související nejspíše s původním sídlištěm většiny příšlých nových osídlenců), potom by bylo možné datovat vznik pece a zhotovení keramiky do šestého decenia 13. století, snad mezi léta 1257 až 1258.

Závěr

Objekt č. 11 prezentoval v původní podobě dvouprostorovou vertikální hrnčířskou roštovou pec s kolmým, případně částečně zvratným plamenem, s nadzemní vypalovací komorou vejčitého tvaru, v níž se pálila převážně oxydační keramika. Vybudována byla hrnčíři-specialisty (není jisté zda zároveň i profesionály) na základě měr, vycházejících se vsí pravděpodobností ze středověkého lokte. Z Uherskohradištska je jí blízká vtesávaná hrnčířská pec římskobarbarského období z Uherského Hradiště-Kunovic¹⁷⁾ a vtesávaná hrnčířská pec středohradištního stáří z Uherského Hradiště-Sadů¹⁸⁾. Ze středověku jsou známy blízké moravské typologické analogie např. z Kroměříže¹⁹⁾ a Želechovic²⁰⁾. Spolu s nimi náleží i veligradská pec ke starším typům hrnčířských pecí.

Zákonitost v proporcionalitě soudkovitých bezuchých hrnců je rovněž svědectvím místní specializované hrnčířské výroby. Zjištění rozměrových závislostí vybízí k overování jejich platnosti na těchže tvarech stejného časového horizontu z dalších lokalit: je tento jev obecný, nebo je specifický pro jednu z konkrétních veligradských hrnčířských dílen? Proměření soudkovitých hrnců ze Záblacan a Zlechova závislost zjištěnou u hrnců z veligradské pece nepotvrdilo. Stejná možnost overování se nabízí i v případě odůvodněně předpokládaného početního významu tzv. plastických hrnčířských značek na keramice 13. století. Studovaný soubor by však musel pocházet prokazatelně z jediné palky.

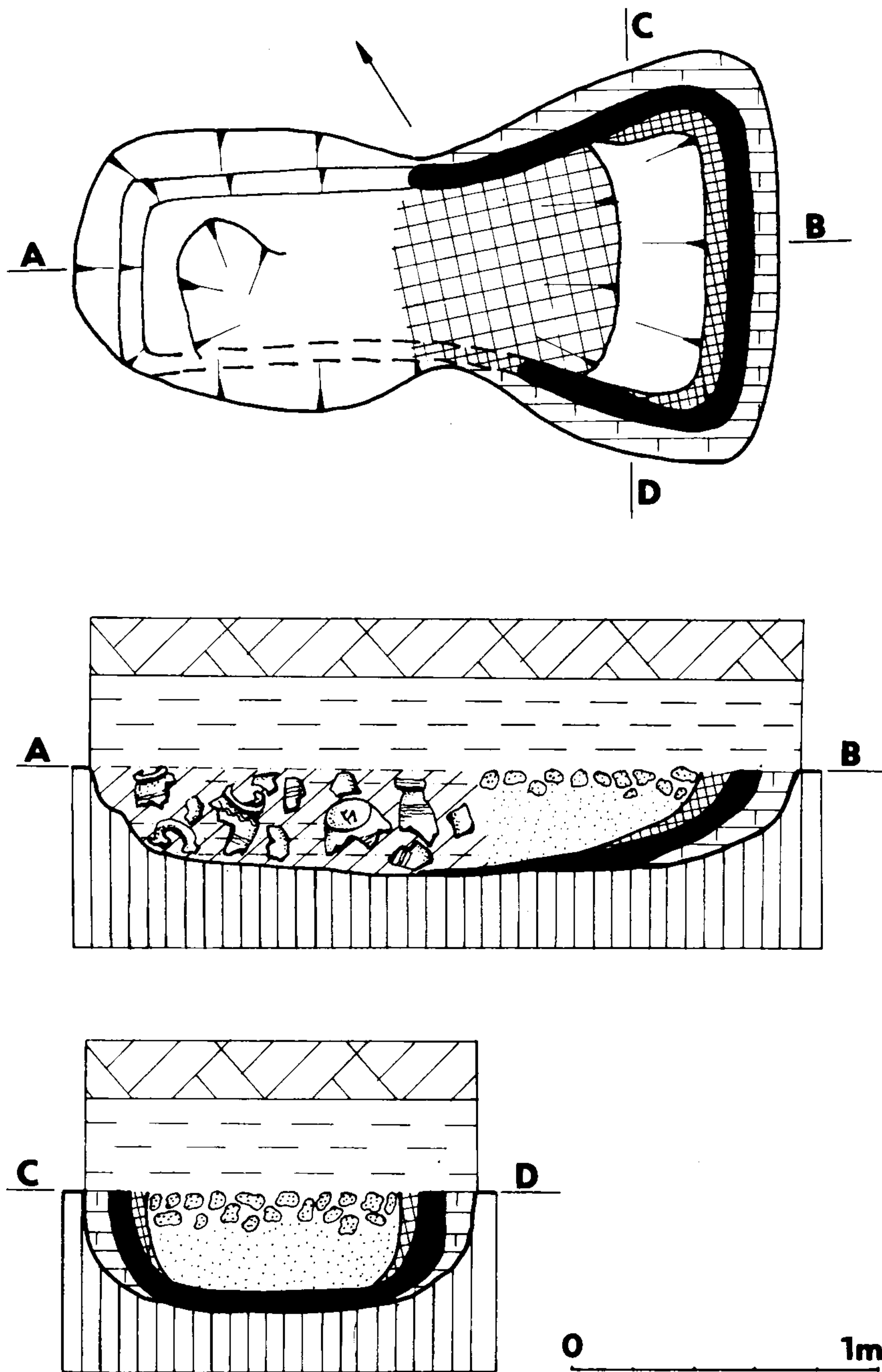
Keramika z objektu č. 11 nevykazuje žádné cizí prvky ani ve

tvarech, výzdobě či materiálu nebo technologii. Vychází z domácích kořenů slovanské mladohradištní hrnčířské produkce. Byla zhotovena domácím řemeslníkem tradiční technologií - nálepem, za druhotného použití nízkoobrátkového hrnčířského kruhu - obtáčením. Důležitým poznatkem je zjištění o sestavování nádob ze tří samostatně tvárněných dílů. Závislost rozměrových proporcí byla dána nejspíše právě touto výrobní technologií. Uniformita souboru dokládá, že hrnčina byla vyrobena v jediné dílně a nejspíše i jediným řemeslníkem. Podporou toho jsou rovněž identické značky, které jsou, pokud je mi známo, zároveň prvním dokladem užití litery pro otisk značky na dnech nádob v českých zemích. Nálezový celek (zbytek pece a keramika) je dokladem velmi dobré úrovně specializovaného hrnčířství v trhové vsi Veligradu kolem poloviny 13. století.

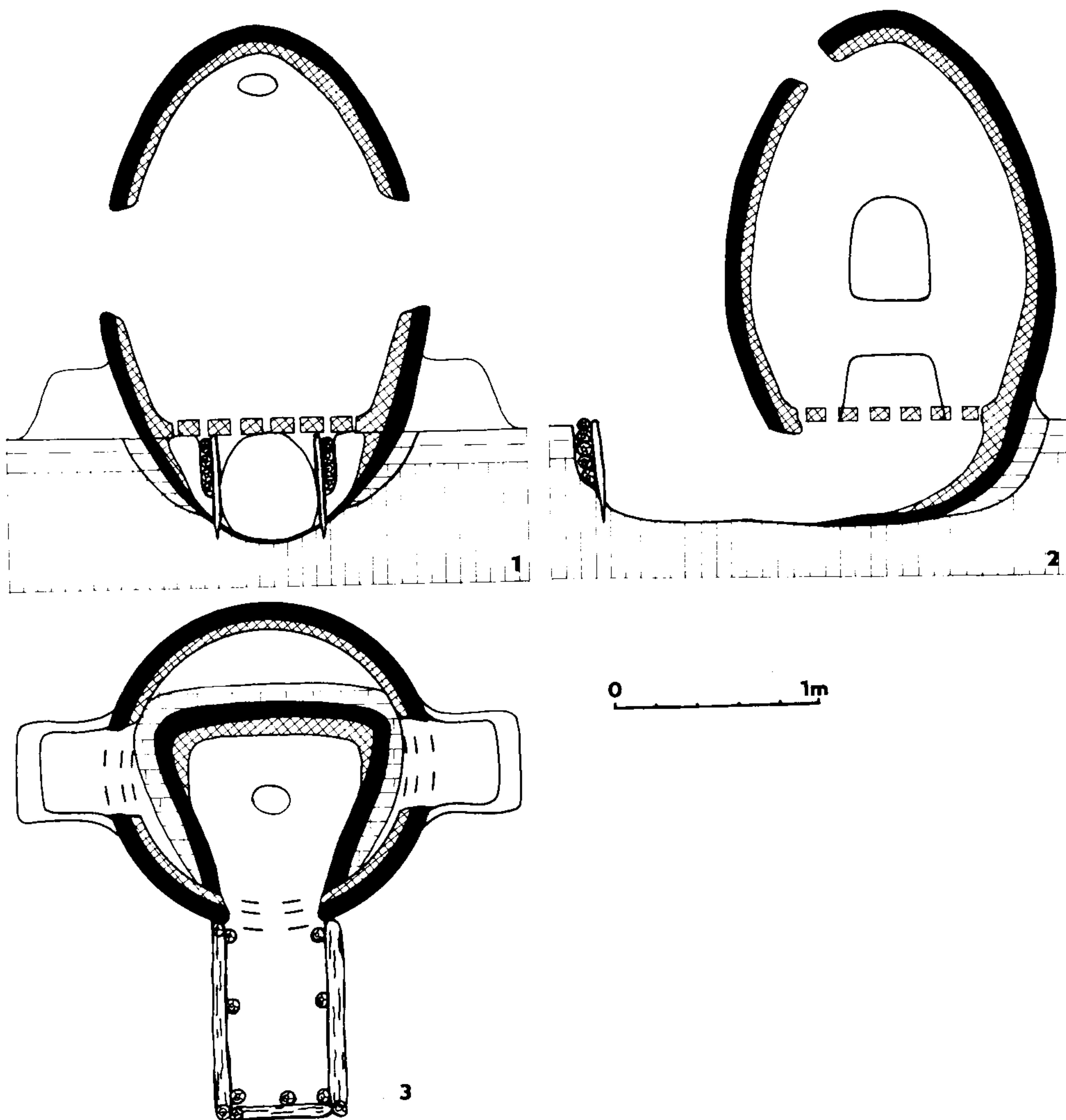
Nápadná koncentrace specializovaných, někdy již i profesionalizovaných, a tedy od zemědělské výroby oddělených řemesel (např. vápenictví) v trhové vsi Veligradu, umožňuje charakterizovat toto sídliště ve všech dalších historických souvislostech jako přechodný typ mezi prostou zemědělskou vesnicí a vyvinutým středověkým městem 13. století.

Poznámky

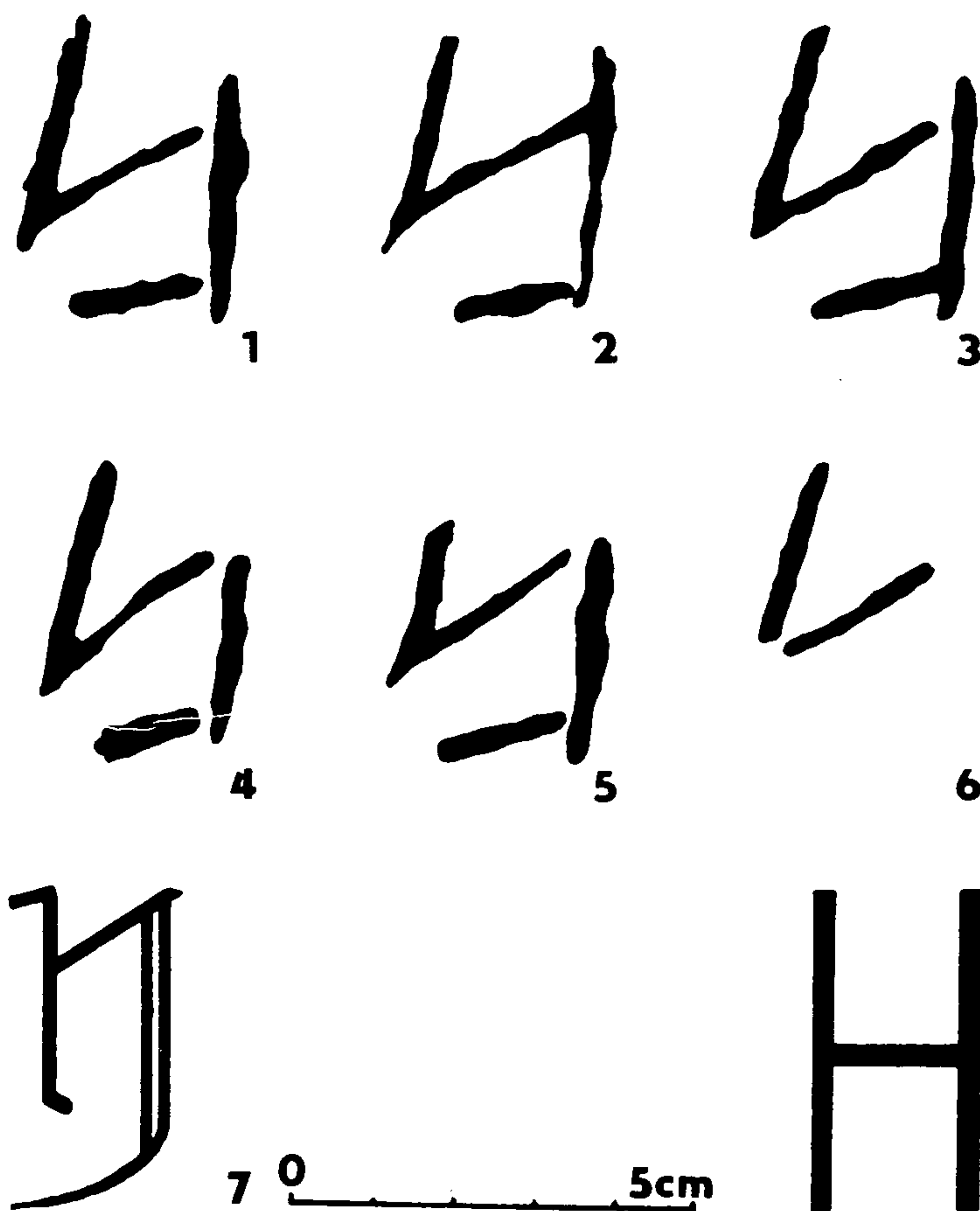
- 1) Snášil R., Záchranný výzkum v Uherském Hradišti-Starém Městě, PV 1976, 79-80
- 2) Určil doc.dr.J. Sejbál, CSC., Moravské muzeum
- 3) Snášil R., Nová zjištění ze zaniklých Záblacan, in: Středověká archeologie a studium počátků měst, Praha 1977, 247-257; též obj. č. 2B a 3I z téže lokality jako pojednávaná pec
- 4) srv.pozn. 3), Nová zjištění ...
- 5) Snášil R., Příspěvek k technologii pálení černé hrnčiny na Slovácku, ČL 57, 1970, 328-335
- 6) Richter M., Hrnčířské pece v Kostelci nad Orlicí, AR XIX, 1967, 500-510; Sláma J., Příspěvek k dějinám českého hrnčířství 9. a 10. století, SbNM, A, XXIV. 1970, č. 1/2, 157-165; Unger J., Identické značky na keramice z Hrádku u Čáslavi, AH 3, 403-406
- 7) Černohorský K., Otisky osy a otisky disku na časněstředověké keramice, ČMM LIX, 1974, 43-96
- 8) Srv. pozn. 5)
- 9) Výzkum R. Snášila v roce 1964
- 10) Nekuda V., Reichertová K., Středověká keramika v Čechách a na Moravě, Brno 1968, 113-114, tab. XLV/5 na str. 350
- 11) Beránek K., Písmo našich listin a listů od 12. do 20. století, 2.vyd., Genealogická a heraldická společnost, Praha 1976, 14
- 12) CDM III, č. 258
- 13) Snášil R., Výroba vápna v trhové vsi Veligradu (k.o. Uherské Hradiště-Staré Město), ČTM, v tisku
- 14) Snášil R., Záchranný výzkum středověkého Starého Města v poloze "Za zahradou", AH 4, 73-75; Snášil R., Procházka R., Záchranný výzkum v Uherském Hradišti-Starém Městě v poloze Za zahradou, PV 1978, v tisku
- 15) CDM III, č. 267
- 16) Srv. pozn. 5)
- 17) Snášil R., Zjišťovací a záchranné výzkumy Slováckého muzea v roce 1965, Slovácko 1965, 149-152; též, O hrnčířské peci ze 3. století, Slovácká jiskra, XVI, 1965, č. 33,3
- 18) Hrubý V., Keramika antických tvarů v době velkomoravské, ČMM L, 1965, 37-62
- 19) Simonides J., Starověká hrnčířská pec v Kroměříži, ČVMSO, 1892, 85-88
- 20) Schirmeisen K., Einige Ausgrabungen und Funde aus Mähren, 35, 1935, 130

Obr. I - Uh. Hradiště-Staré Město, obj. č. 11. Půdorys, podélný a příčný řez zbytkem zahloubené části hrnčířské pece (kresba: L.Knozová podle polního plánu R.Snášila)

Obr. II- Uh. Hradiště-Staré Město, obj. č. 11. Pokus o kresebnou rekonstrukci hrnčířské pece. 1-nárys, 2-bokorys, 3-půdorys (kresba: L. Knozová podle návrhu R. Snášila)

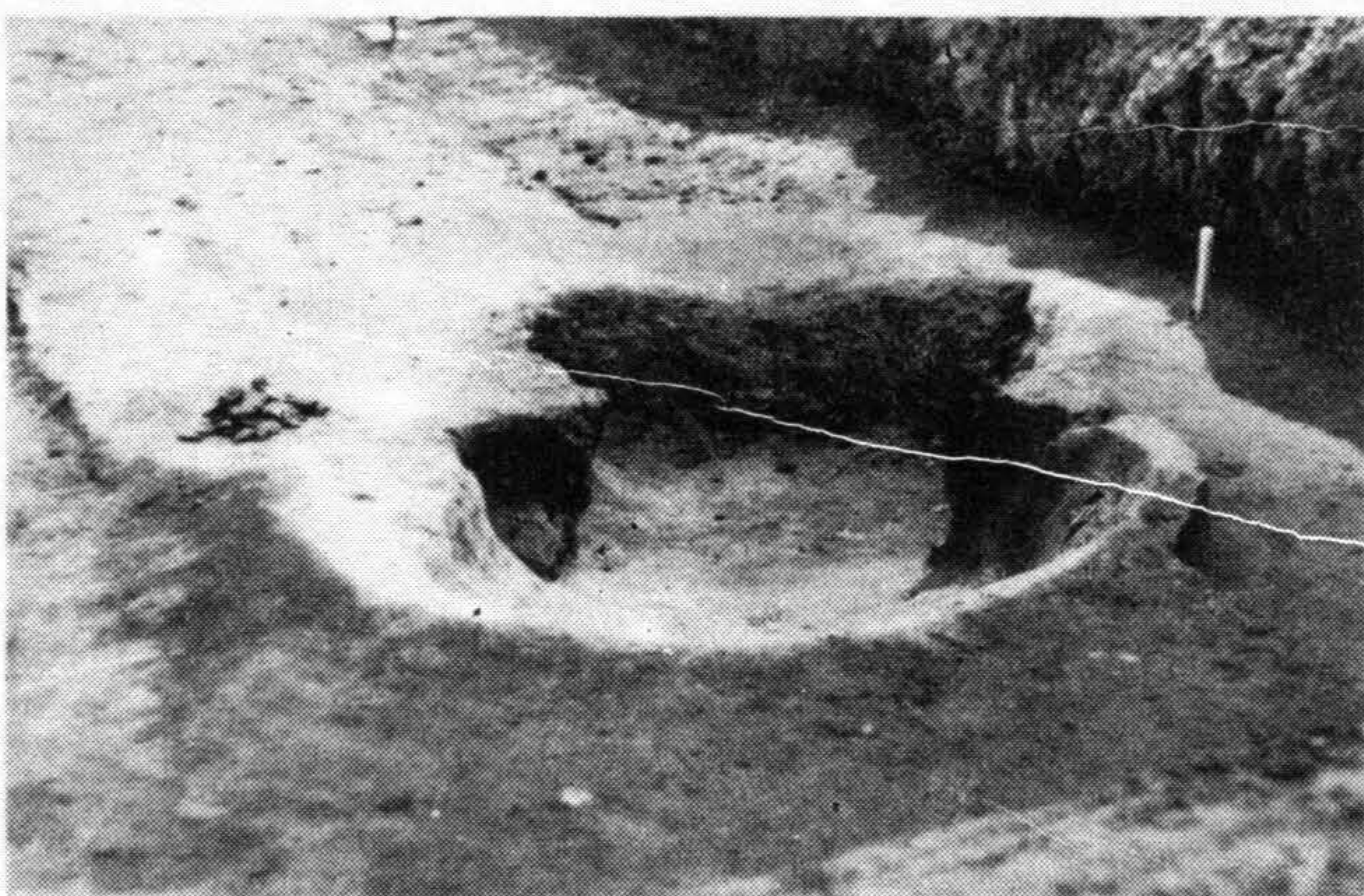
Obr.III - Uh.Hradiště-Staré Město, obj. č. 11. 1 až 6 - identické
 tzv. hrnčířské značky z den hrnců soudkovitých tvarů
 z předpecní jámy, 7-minuskulní "h" z roku 1234 (kresba:
 L. Knozová, R. Snášil)

1

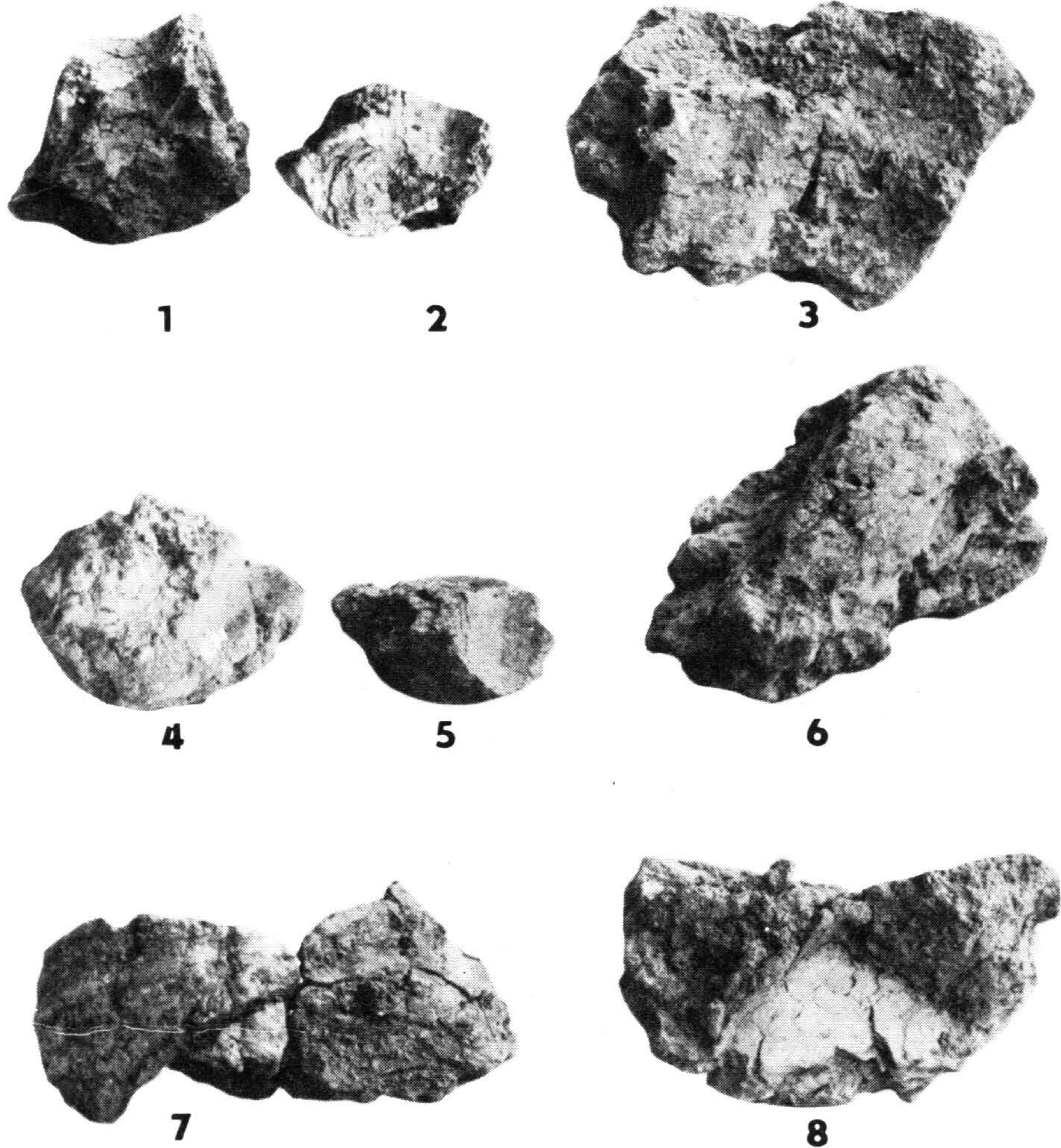

2

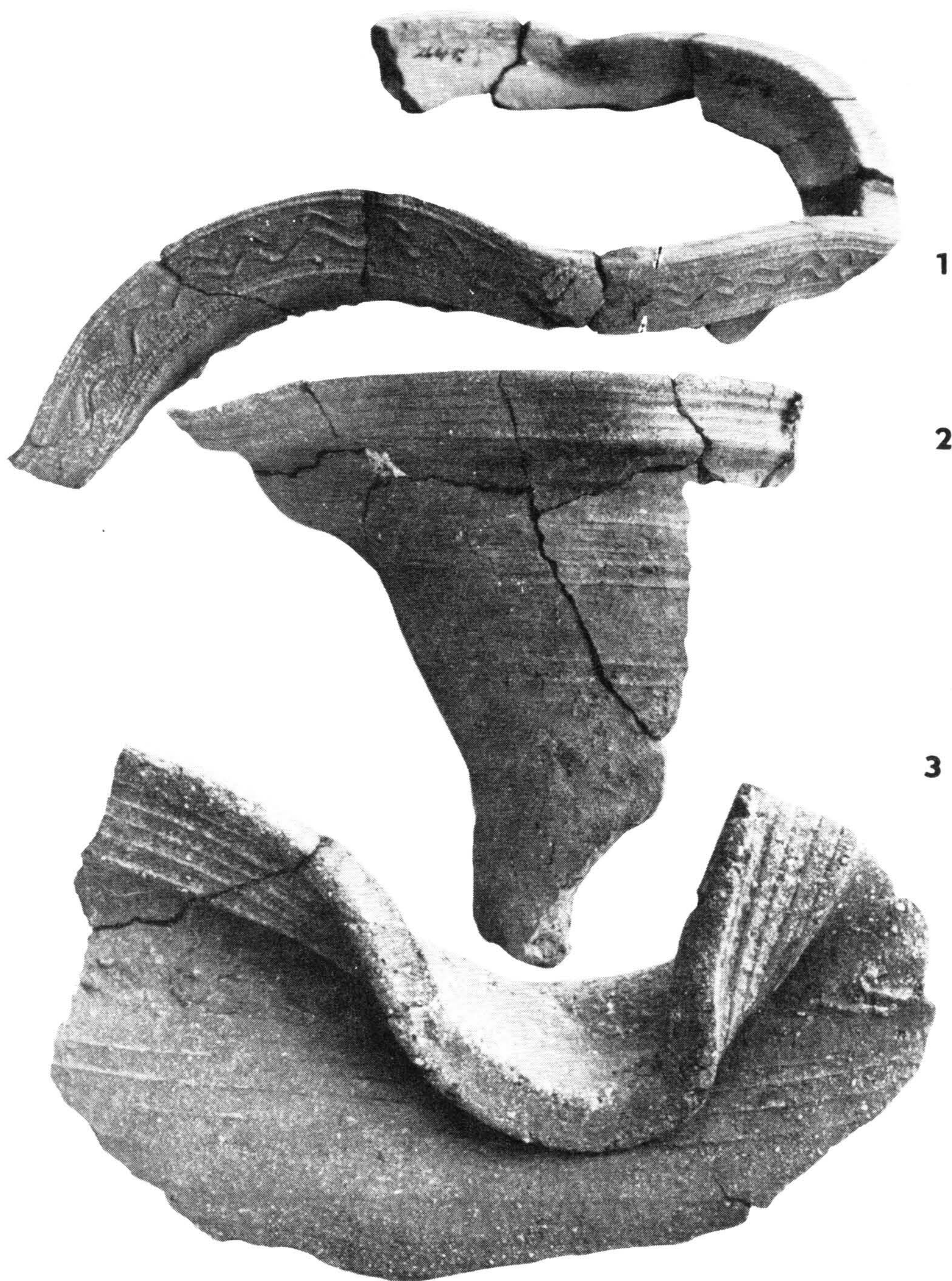

3

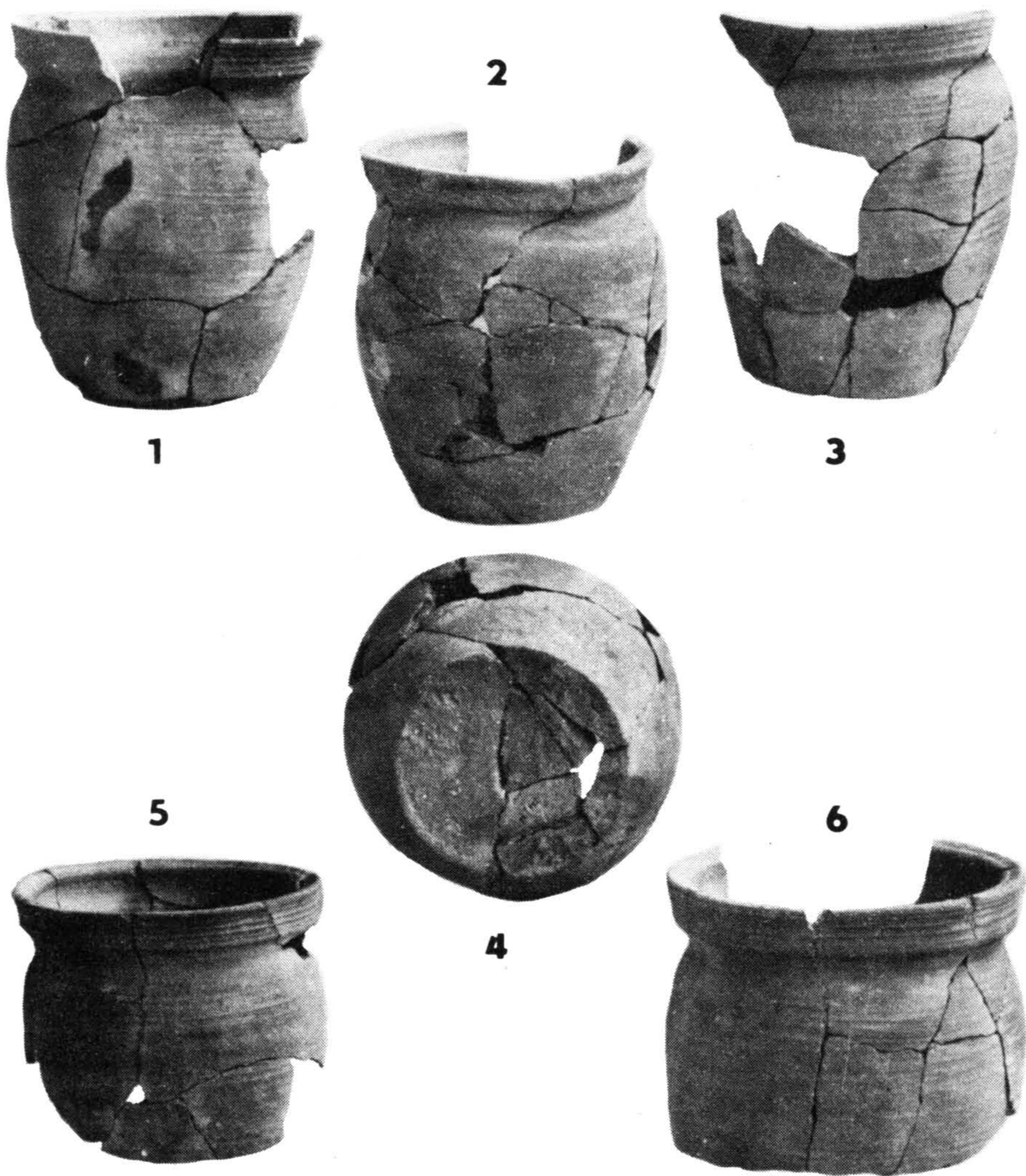
Tab. I - Uh. Hradiště-Staré Město, obj. č. 11. 1-část zkoumané lokality "Na kostelíku", usek plochy A. 2-sonda v-z, v níž byl situován obj. č. 11. 3-zbytek zahloubené části hrnčířské pece po preparaci. Pohled od předpecní jámy směrem k topné komoře (foto R. Snášil)

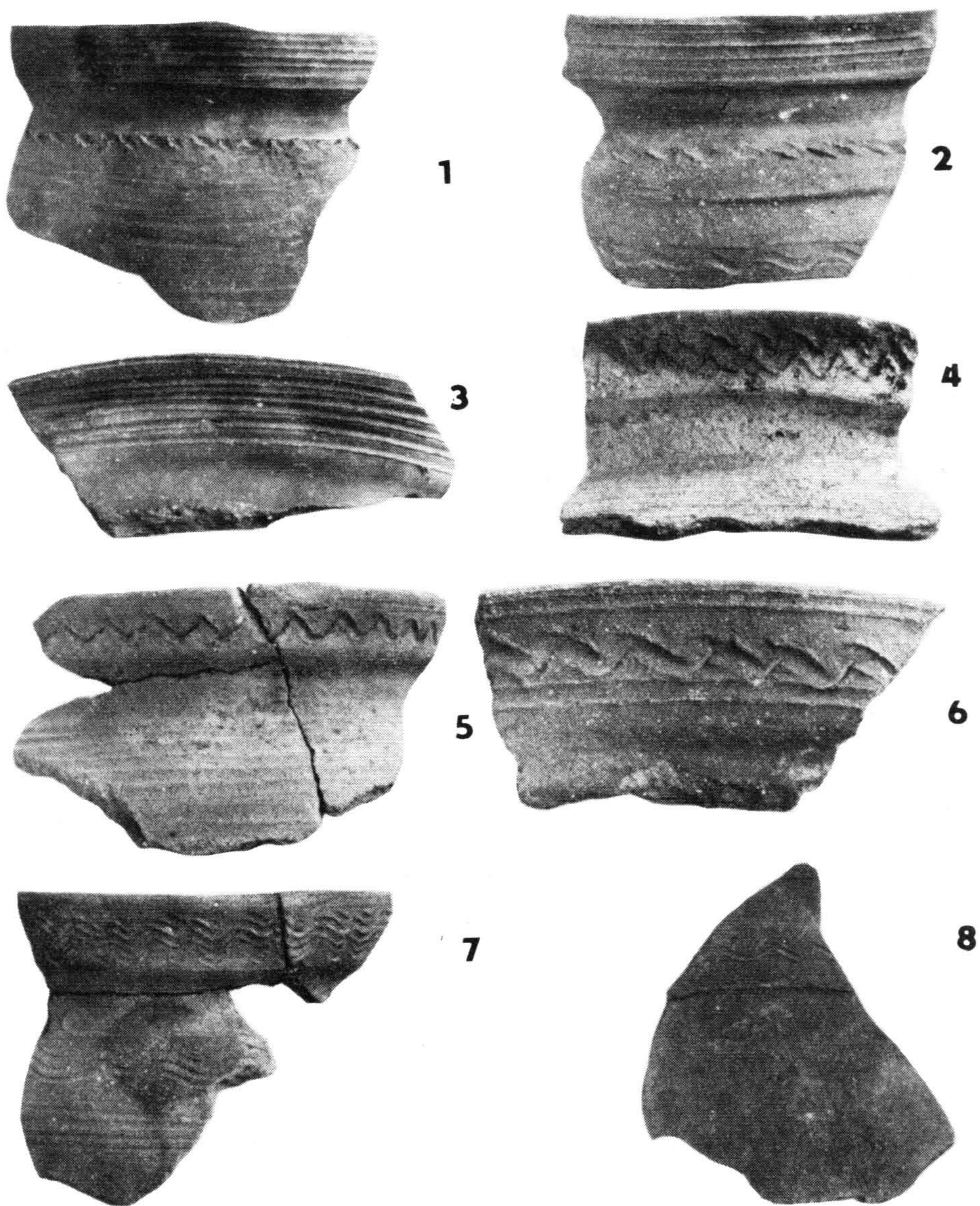
Tab. II - Uh. Hradiště-Staré Město, obj. č. 11. 1 až 2- zlomky roštu s průduchy, 3-zlomek výmazu vypalovací komory, 4 až 5-zlomky nabíjenice s otisky proutěné armatury, 6-zlomek hliněného vývalku, 7-část sopouchové konické cihly, 8-zlomek výmazu s otiskem části dřevěné desky. Vše z topné komory (foto L. Chvalkovský)

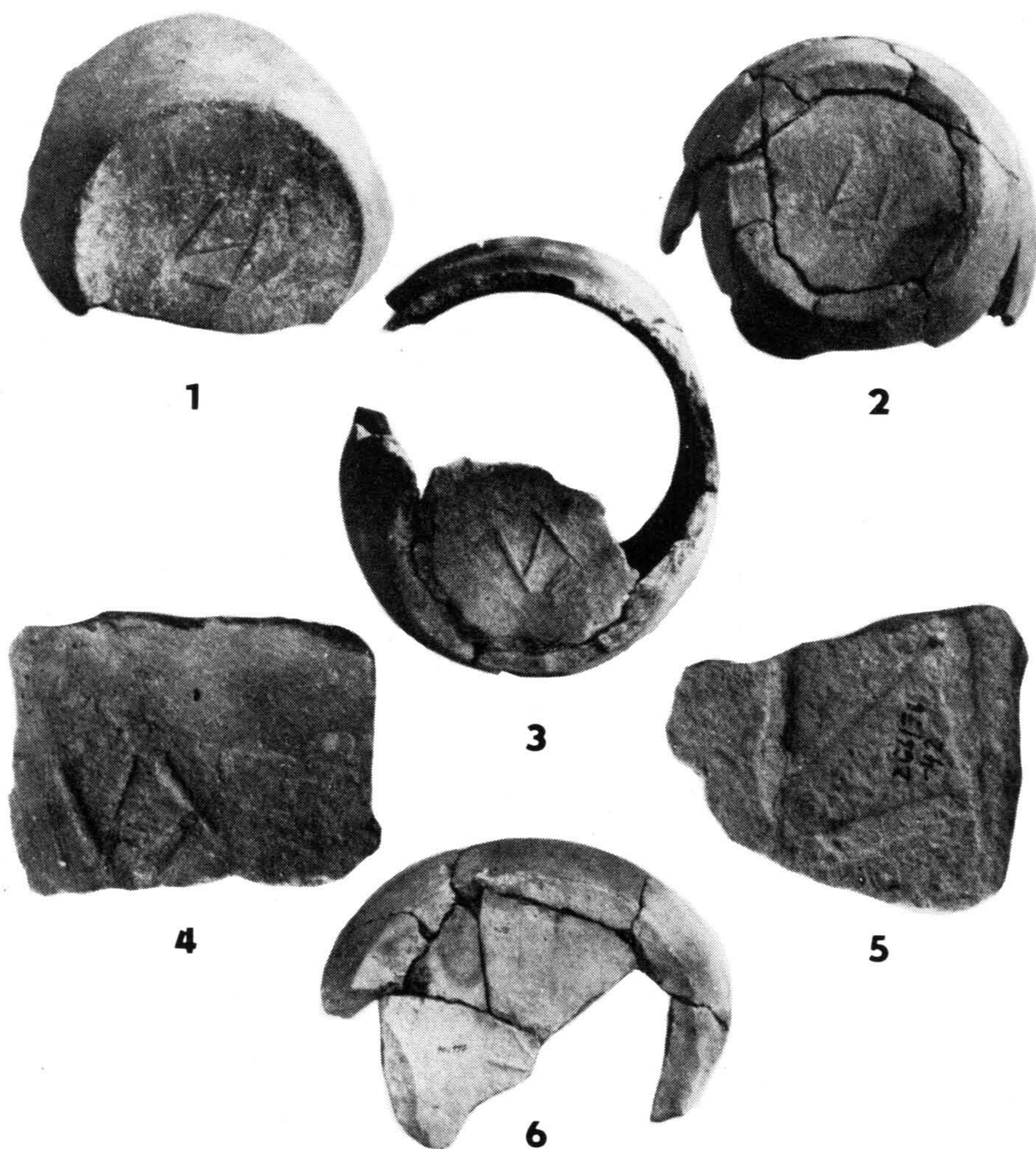
Tab. III - Uhr.Hradiště-Staré Město, obj.č. 11. 1 až 3-žárem deformované zlomky hrnců soudkovitých tvarů z předpecní jámy (foto L. Chvalkovský)

Tab. IV - Uhr.Hradiště-Staré Město, obj. č. 11. 1 až 4-slepené nedoplněné hrnce soudkovitých tvarů, 5 až 6-slepené nedoplněné horní části hrnců soudkovitých tvarů. Vše z předpecní jámy (foto L. Chvalkovský)

Tab. V - Uh. Hradiště-Staré Mesto, obj. č. 11. 1 až 7 - zdobené zlomky okrajů s podhrdlími z hrnců soudkovitých tvarů, 7-zlomek zdobené výduti z hrnce soudkovitého tvaru. Vše z předpeční jámy (foto L. Chvalkovský)

Tab. VI - Uh.Hradiště-Staré Město, obj. č. 11. 1 až 6-identické
tzv. hrnčířské značky na dnech z hrnců soudkovitých
tvarů z předpeční jámy (foto L. Chvalkovský)